

EMPATİNİN YİTİMİ -Arno GRUEN

Derleyen: Halit YILDIRIM

01 Nisan 2010

Önsöz

İnsan Olmanın Anlamını Sorgulamak

İnsan olmanın ne demek olduğu sorusunu çoğu kişi insanların üstlendiği toplumsal rollere işaret ederek yanıtlar. İnsan oluşun bu türden tanımı insan kimliğini, roller ve simgelerle özdeşleşmeyle bir tutar. Ancak toplumsal çöküntü dönemlerinde, ekonomik ve politik kaosun hakim olduğu zamanlarda bu özdeşleşmelere yaslanmak mümkün olmaz, çünkü roller giderek anlamlarını yitirir, toplumda güvensizlik ve huzursuzluk hakim olur. İnsanlar karmaşaya düşer, nereye bastıklarını bilemez ve kendilerini tehdit altında hissederler.

Biz bedensel ve ruhsal gelişimimiz için diğer insanlara ihtiyaç duyan toplumsal varlıklarız. Ancak insanın kendi yetersizlik duygusundan kaynaklanan ve onu bir iktidarla özdeşleşmeye götüren durum, empatinin yitimine yol açmaktadır.

Kendi sorumluluğunu, üst sistemlere devreden bir insan oluş, yabancılaşmış bir insan oluşturur. Yabancılaşmış insan, asıl kaynaklarından kopmuş, havada kalmış deneyimlere dönüşerek körelmiş duygulanımların tutsağıdır.

Bir başka tehlikeyi de, vicdanın yerini görevin, kimliğin yerini de iktidarla özdeşleşmenin aldığı “bürokratik” kişilik oluşturur.

Empati, içimizdeki insaniyetsizlikle aramıza duvar ören bir engeldir. Uygarlığımızın tarihi, acıma duygusunun bastırılması ve parçalanmasıyla sadece iç içe geçmekle kalmaz, aynı zamanda bunun temelini de oluşturur. Uygarlığın tarihi aynı zamanda, bu kitabın ithaf edildiği empatinin; empatinin gelişiminin ve kaderinin de tarihidir.

Kurbanlar ve Suçlular Meselesi

Genel olarak insanlar düşüncelerinde özgür olduklarına, eleştirel ve “bilimsel” temellere dayanan bir yargı yetisine sahip olduklarına inanırlar. Buna özellikle de ilerici kabul edilen veya devrimci düşünce mirasını sahiplenen gruplara dahil insanlarda rastlanır. Ancak sırf böyle bir gruba dahil olmak insanı önceden programlanmış bir çizgide düşünmekten korumaz. Programlandığımız çizgi de, kendi kurban durumunda oluşumuzun inkarını içselleştirmektir. Programlanma kavramını kullanmamın nedeni; bunun, aktaranlar farkına varmaksızın, hiç sorgulanmaksızın kuşaklar boyu aktarılmasıdır. Kendi içimizdeki acıya set çekerken, gerçekten kurban durumunda olanlara karşı kendimizi kapatıp suçlu olana acırız.

Nefret ve buradan kaynaklanan şiddet karşısında gözlerimizi kapamanın bir yolu da, nefret ve şiddeti toplumumuzun alt tabakasına, aşağı insanlarına, ilkellerine ait bir ifade biçimi olarak görmektir.

Bir çocuk sokakta anne-babası tarafından küçümsenip utandırıldığında kim karşı çıkmaya cesaret edebilir ki? Çocukların sert anne-babalara ihtiyaç duyduğunu söyleriz bu durum karşısında. Ama çocuk utanç duyar ve anne-babasına yaranamama korkusuyla kendi acısını unutmaya başlar.

Bir yavru şempanze yaralandığında anne onu hemen kucağına alır, onunla ilgilenir. Biz uygar insanlarda ise ebeveynlerin, yaralandığında çocuklarına kızmaları pek de alışılmamış şey değildir.

Acı ve empati birbirleriyle sıkı bir bağ içindedirler; aynı şekilde, acıyı yaşayabilme yetimiz empati yetimiz için belirleyicidir. Aynı zamanda, acının inkarı da, sevgisizliği sevgi olarak gösteren bir dünyanın terörü altında her birimizin yaşam öyküsünde kendiliğin tam olarak gelişimini engeller. Böylesi koşullar altında oluşan bir kimlik, sadece kendisini şekillendirmiş olan korkuyu yansıtabilir ve bu durumda hayat dolu ve özgün olması mümkün değildir. Böylesine kısıtlanmış koşullar altında insan oluşun pek çok olası tezahürü körelir.

Tam gelişim göstermiş veya körelmiş bir insan oluşun temelleri çocuklukta atılır. Sonradan bilincine varmadan kuşaktan kuşağa aktarılan uğursuz hatalar burada oluşur. Bu nedenle, kültürümüz içindeki çocukluk döneminin tarihine eğilmek ve çok farklı temellere dayanan diğer kültürlerdeki çocukluk döneminin tarihiyle de karşılaştırmak anlamlıdır.

Kimliğimiz

Kendi içimizdeki düşmanı aramak yerine farklı görünen, farklı davranan insanlarda “dışarıdaki” düşmanı arıyoruz. Bu farklı insanlar sonra “kötü düşman”a dönüşüyor.

Henry Miller (1946) düşman üzerine şunları yazmıştı: “Evet, kimdir düşman? Korkunç bir canavardır mutlaka, yoksa onun yüzünden savaş alanlarına çıkmazdık.” Düşmanlara, kendilik nefretimizin hedef taşı olarak ihtiyaç duyarız. Anne-babalarımızın bizde aşağıladıkları veya reddettileri şeyler için cezalandırmak üzere düşmanlar ararız.

Düşmanlar bizi kendi yaralanmışlığımızı görmekten uzak tutarlar. İnsan başkalarını cezalandırabildiği, aşağılayabildiği, hatta yok edebildiği sürece kendi kendisiyle yüzleşmek zorunda kalmaz. Zaten yüzleştiği an kendi kurban durumunda oluşuyla göz göze gelecektir.

Düşmanlar bizim çaresizliğimizin yerini alırlar. Kendimizi güçlü, katı, hatta şiddet eğilimli göstererek kendi yüzümüzü, kendi zayıflığımızı ve çaresizliğimizi diğerlerinden olduğu gibi kendimizden de saklarız.

Bilincin oluşumu

Bir insanın öğrenmek için mümkün olduğunca az hata yapması gerektiğini düşünürüz. Bu yanlış varsayım çocuklarımızın oynayarak öğrenme olanağını ortadan kaldırır. Eğer bir çocuk keşif gezilerine çıkamıyorsa, algılama yeteneğini de geliştiremeyecektir (Heinrich Jackoby, 1987).

Yani çocuklar doğumlarından itibaren bir yasaklar bombardımanı ile karşılaşılıyorlar. Kendi çocukluklarında yasakların acısını çekmiş olan yetişkinler şimdi yasakları kendileri koyarken bir telafi hissediyor.

Çocuğa “gerçekliği” öğretmek, onu itaate zorlamak bize ahlaki bir tatmin veriyor.

Çocuk anne-babası tarafından kendisi olduğu için sevilme ister, ancak anne-babası onu sadece yaptığı şeyler için sever ve ödüllendirirler, o olduğu için değil.

Bilinç, kendiliğin nasıl geliştiğine bağlıdır: Yalnızlığımızın varoluşsal endişesi

Çocuk kendisine ve dünyaya dair ilk deneyimlerini dokunma duyusu, görme duyusu ve annesiyle devinduyumsal temas üzerinden yapar. Yeni doğmuş bir bebek doğumdan hemen sonra annesinin karnının üzerine bırakıldığında başını doğrultup annesinin gözlerine bakmaya çalışır. Ama bebek önce yıkanırsa bu ilk temas yaşanmaz ve aynı nitelikte bir ilişki ancak uzun bir süre sonra oluşur.

Bebeğin çevresiyle temasa geçişi doğrudan doğruya annesiyle ve annesi üzerinden gerçekleşir.

Çocuk kendi hayatının anlam ve önemini, annesinin ona verdiği anlam ve önemden çıkarır. Bu yüzden gelişiminin türü ve sınırları, anne-babasının bunu sağlamaya hazır olmasına bağlıdır.

Dil, Bilinç ve Sağ ve Sol Beyin Yarımküreleri

Dilsel iletişimimiz her zaman bir bağlama sahiptir. Bu bağlam, en başta anne ve çocuk arasındaki duyumsal iletişimidir, bunun yerini daha sonra toplumsal örgü alır.

İşitme duyumuz hamileliğin dördüncü ayında gelişmiş oluyor. Çocuk, hamileliğin en geç son üç ayı içinde annesinin sesini duymaya başlıyor. Ama eğer çevresi, ki bu ilk başta annesidir, çocuğa yeterince karşılık vermiyorsa çocuğun bilinci daralacak ve buna bağlı olarak dilsel yetileri de sınırlanacaktır.

Bir yetişkinin sol beyin yarımküresi hasar gördüğünde afazi geçirdiğini yüzyıldan uzun bir süredir biliyoruz. Afazi konuşma yetisinin yitimidir, yani afazi geçiren bir yetişkin ne sözcükleri bulabilir ne de telaffuz edebilir. Yetişkin insanın dil merkezi çoğunlukla beyin sol yarısında yerleşmiştir. Küçük çocuklarda ise durum farklıdır. Asimetri ancak yaşamın üçüncü ve yedinci yılları arasında oluşur.

Son on yıldır yapılan araştırmalara göre beyin sağ yarısının duygusal yaşantıların, sol yarısının ise mantıklı düşünme, devinimlerin hatasız gerçekleşmesi ve dolaysız duygulanımların devre dışı bırakılması alanında işlev gördüğü kabul ediliyor.

Albert Einstein da çocukluğunda yaşadığı dil sorunlarıyla ilgili sorulan bir soru karşısında bu süreci yorumlamıştır, ama farklı bir bakış açısından. Konuşmadığı ve böylelikle yetişkinler dünyasıyla iletişim kuramadığı için kendi çocuksu algılayışlarına bağlı kalabildiğini söylemiştir. Dünyayı yetişkinlerin dilinin mantığından etkilenmeden kendi gözleriyle görebilmesi sonucunda görecelik kuramını formüle edebilmiştir.

Colin Wilson'ın (1956), toplumdışı yaşayanlar ve sanatçılar üzerine yaptığı bir araştırma, Schachtel ve Einstein'ın tanımladıkları durumu doğrulamıştır. Sanatçı, kendi empati temelindeki algılayışına dayanarak, diğerleri tarafından bir kenara itilmiş, soyutlamalar nedeniyle bastırılmış yitik yaşantılara ve dolayısıyla kendisine ulaşabiliyor.

On aylık bebekler, neşeli veya kederli bir yüz ifadesiyle karşılaştıklarında belirgin bir biçimde farklı sağ ve sol beyin tepkileri verdiler.

Deneysel gözlemler, sağ beyin yarımküresinin algılamalarının bütünsel süreçler içinde gerçekleştiğini gösteriyor; ayrıntılar ve tek tek bölümler, ancak onları kapsayan bir bağlam içinde anlam kazanıyor. Buna karşılık sol beyin yarımküresinin algılamaları tek tek bölümlere yönelik: Bu nedenle de bunlar daha çok ayırıcı ve kategorize edici anlamda analitiktir. Burada aynı zamanda toplumsal normlandırılmış dilsellik yerleşiktir.

Yani dil sadece bir iletişim aracı değil, aynı zamanda bir algılama organıdır.

MacLean, empati örgüsünün çocukluğumuz sırasında uyarılması gerektiğini, yoksa asla işlemeyeceğini vurguluyor. Daha sonra yayımlanan bir yazısında (1987), empati temelindeki hissedişlerin kişisel bir kimlik duygusunun önkoşulu olduğunu belirtiyor.

Görülen o ki, indirgenmiş ve uyumlanmış bilincin yerleştiği sol beyin yarımküresinin öne çıkması kapsamlı bir kimliğin oluşumunu engelliyor; buna karşılık sağ beyin yarımküresinin etkinlikleri bilincimizi geliştirebiliyor ve oluşumu sınırlanmış kimliğimizi tamamlayabiliyor. Bu nedenle de uygarlığımızın başlangıcından beri indirgenmiş bir bilincin

belirlediği kişilerle gelişkin bir bilincin belirlediği, insanlığın bütünselliğini yeniden yaratmaya çalışan kişiler arasındaki mücadele sürüyor.

Bilinçdışı daha çok, insanın sağ beyin yarımküresinin aktardığı deneyimleri, bunlar kendilik değerini düşürdüğü için bastırmasıyla oluşur. Bunlar ödüllendirilmez, aksine hor görülür ve cezalandırılır.

Pek çok insan bu baskıya direnç gösterirken farklı sonuçlar alır. Buna bağlı olarak da toplumumuzda çoğunlukla “kadın işi” olarak damgalanan empati özelliği farklı biçimlerde aktarılır. Bu bağlamda erkek çocukların sağ ellerinde, parmaklarıyla dokunarak değişik biçimleri ayırt etme duygusunun sol ellerine göre daha düşük olması karakteristiktir. Kız çocuklarda ise bu fark yoktur.

Yabancılaşmış Beden

Tasarımlar bize sahip olmamız gereken duygular yoluyla aktarılıyor. Bu duygu rollerini üstleniyoruz ve bunları kendi duygularımız olarak görüyoruz. Kendimiz olduğumuzu sanıyoruz. Ama aslında farkında olmasak da sadece itaatkarız. Boyun eğdirme baskısı, çocuğun kendi imkanları dahilinde buna karşı direnmesine rağmen, daha bebeklikte anne-baba tarafından destekleniyor. (Dornes, 1993). Anne-babasının ilgisi olmadan hayatta kalamayacağı için, çocuk sonunda boyun eğmekten başka çare bulamıyor. Terk edilme korkusunun yarattığı dehşet duygusu, boyun eğdirme baskısı doğuruyor.

Ancak ne boyun eğmeye, ne de korku ve dehşete açıkça izin verilemeyeceği için bunlar bilinçdışına atılıyorlar. Böylece bilinçsiz korku ve bilinçsiz boyun eğiş kendiliğimizin parçaları haline geliyor.

Yani bedenimiz bile artık kendimize ait değildir, ama biz bedenimizin denetimimiz altında olduğunu sanırız. Onu denetlediğimiz doğrudur, ama kendi irademizle değil, yabancı bir iradeye göre.

Tinbergen, insanın uyumlu bir beden duygusu varsa, oturmakta olsun, ayakta durmakta veya yürümekte olsun hareketlerinin akıcı olacağını söylüyor. Ama hareketlerimizi bilinçle denetlemeye kalktığımız anda bir hareketten diğerine geçebilmek için önce kendimizi içsel olarak hazırlamamız gerektiğini görürüz. Harekete devam edebilmek için önce bizden ne beklendiğini düşünmek zorunda kalırız. Yani bunu kendimize itiraf etmesek de, bedenimizin denetiminde de bağımsız değiliz.

Genel olarak kadınların erkeklere kıyasla görsel alana daha bağımlı oldukları düşünülür. Ancak bu farklılık, içsel algılayışlarının temelde yadsınmasına dayanmaktan ziyade bir gizleme çabasının sonucu gibi görünüyor.

Korku ve Kimlik Yitimi

Hepimiz aynı ölçüde özgürlük yoksunu değiliz elbette. Bir zamanlar anne-babalarımızın irade ve isteklerine uymak zorunda kaldığımız ölçüde kendi gözlerimizle görme olanağımızı yitiriyoruz. Bu nedenle çoğu zaman sahte dostlukları da fark edemiyoruz. Yine aynı sıklıkla bize karşı gerçekten dostça davranan insanların kuyumuzu kazdıklarını sanıyoruz. Eğer gerçek bir gülümsemeyi sahtesinden ayırt edebilseniz, sahtesi başımıza bela olmazdı.

Çocuklar kendilerini başından itibaren annelerinin gözünden görür ve yaşarlar; annenin gözleri, yolu açılmaya başlayan anne-çocuk ilişkisi ve çocuğun kendisini görüşü için taşıyıcı satır gibidir. Annenin tepkileri, örneğin sevinci, yeni doğan bebeğin yaşantı bütünselliğinin parçalarıdır.

Aronson ve Rosenbloom'un incelemeleri, otuz günlük bebeklerin annelerine ilişkin bütünsel algıları zedelendiğinde nasıl acı ve kaygıyla tepki verdiklerini çok etkileyici bir biçimde gösteriyor. On iki günlük bebekler de yetişkinlerin yüzlerindeki duygu ifadeleri karşısında farklı tepkiler verebiliyor. Eğer sahte gülümsemeyi niçin gerçeğinden ayırt edemediğimizi anlamak istiyorsak, bir bebeğin anne ve babasına yönelttiği beklentileri gözlemlemeliyiz.

Hayatta kalabilmek için sahtekarlıkla yaşamayı çok erken öğreniyoruz. Tarif edilmez bir acıya katlanabilmek için görmemeyi öğreniyoruz.

Ancak böyle iz bırakıcı deneyimlerin sonucunda gerçek duyguları ayırt edemez hale gelmişsek, aynı şekilde gerçek niyetini dostça bir gülümsemenin arkasına saklayan bir suçluyu da fark edemeyiz. Zamanla gerçek bizde korku yaratmaya başlar. Çünkü başka insanların gerçeğini görmek, çocukken yaşadığımız umutsuzluk ve suçluluk bilincine dair duyguları tekrar uyandırır. Suçluluk bilincinin nedeni, anne-babamızın sevgisizliğine bir açıklama bulabilmek için onların yetersiz sevgisinin suçunu üstlenmemizdir.

Eğer kimliğimizi geliştirmede olanaklarımız kısıtlanırsa, kendimize yönelttiğimiz nefret de büyük oluyor ve bu kendisini, başkalarını bizim de cezalandırıldığımızı inandırma eğiliminde gösteriyor. Böylece şiddeti azaltmak için uygun bir ölçüde karşı şiddet kullanma eğilimi ortaya çıkıyor. Şiddet hiçbir zaman ceza ve karşı şiddetle engellenememiş olmasına rağmen bu görüş her yerde destekleniyor.

Narsisizm ve Kimlik

Narsisizm

Davranışlarının ardındaki dürtü gerçek bir duygudan değil, yeterli olamama, geçerli normlara uygun davranamama korkusundan kaynaklanır. Hatta sonunda kendilerine biçilmiş rolleri “doğru” oynamaktan, kusursuz sergilemekten haz almaya başlarlar. Narsisizmin özü buradadır: “Doğru” tavrı, istenen görüntüyü sunmaktan dolayı kendini sevmek.

Duygularını hızla ve esnek bir şekilde değiştirebilen ve hakim normlara uyum sağlayabilen insanlara dair pek çok örneği Nazi döneminde bulabiliriz.

Hitler'in silahlanma bakanı Albert Speer, bu konuda bir prototip kabul edilebilir. Bugün her başarılı yönetici ve politikacının sahip olmak zorunda olduğu özelliklere sahipti: Nazikti, kişiselliğin üstünde bir amaca yönelmişti, açtı ve altında çalışanların bastırılmış saldırganlıklarını sezgileriyle kendi niyetleri ve hedefleri için kullanmayı biliyordu.

İnsanın ne hissetmesi gerektiğini her zaman çok iyi biliyordu. Tüm duyguların, daha doğrusu duygu pozlarının repertuarına hakimdi. Ama gerçek duyguları mümkün kılan bir iç kimlikten yoksundu. Nazi döneminin bize asıl öğrettiği de budur: Eğer yaşamın anlamı sadece başarıyla tanımlanıyorsa, o zaman aslında bir kimlik sahibi olmayan, ama bu boşluğu toplumsal beklentilere göre doldurarak rol yapmayı beceren insanlar gerçekten başarılı olanlardır. Bu dersi almamız ise, başarıyı insan oluşumuzun tek kriteri olarak görme yaklaşımını sorgulamakla mümkün olur.

Kimlik

Eğer kimliği, benzeri olmayan kişilik özelliklerinin temel bir bileşimi olarak tarif edersek, o zaman bizim toplumumuzun ürettiği kimlik tamamen farklı bir şeydir: Korku verici otorite figürleriyle özdeşleşmeye dayanan bir davranış biçimleri örgüsü.

Uygarlığımızın kimlik oluşturduğu iddiası ancak, üst üste yığılmış kimlikleri kimlik olarak kabul edecek olursak doğrudur. Ama geri planda hep insanın kendi kurban durumunda oluşu vardır.

Şiddeti harekete geçiren, insanın kendi kurban durumunda oluşu karşısında duyduğu nefrettir. İnsanlar suçluluk duygularından ne ölçüde kurtulabilirlerse, yani bu duyguları bastırmada ne kadar başarılılarsa diğerleri tarafından liderliğe getirilme olasılıkları o kadar artar.

Saldırganla Özdeşleşme: Uygarlığımızın Temeli

“Çocuklar dengeli bir kimlik geliştirebilmek için sınırlara ihtiyaç duyarlar,” sözlerini her yanda duyuyoruz.

Çocukların sınırlara ihtiyaç duyduğu doğrudur, ama bu sınırların tam yeri neresidir? Çocukların kendi yollarını bulmalarını kolaylaştıran sınırlar vardır: örneğin, anne-babaları tarafından, üzerlerine akın eden uyarımların aşırılığından korunmaları.

Anne-baba sorumluluk hissetseler ve çocuğun rahatı için her şeyi yaptıklarını düşünseler bile, bir çocuğun duygusal ihtiyaçlarına karşılık vermemek bir tür şiddettir. Bu bedensel cezalar gibi dolaysız bir travma yaratmasa da aynı derecede olumsuzdur.

Anne-babalar çocuksu ihtiyaçların küçümsenmesini sevgi sandıkça ve bunun bir sınır ihlali olduğunu anlamadıkça, çocuklarına nasıl bir zarar verdiklerini kavrayamayacaklardır.

Eğer çocuk anne-babanın tepkilerinde kendi yansımaları bulamıyorsa, beklentileri ve ihtiyaçları karşısında bir yankı, bir karşılık yoksa, o zaman korunuyor olmanın verdiği emniyet duygusu kaybolur ve yerini travmatize edici bir çaresizlik alır.

Öğrenmeyi sağlayan eski eğitim anlayışındaki cezalandırma, zoraki itaatle değil, ödüllendirme olmalıdır. Nitekim, eğitim yöntemi olarak ödüllendirmeyi seçmek, çocuğun özgür karar verebileceği, kendi yolunu bulabileceği yanılmasını ayakta tutmaya yarıyor. Ama kendiliğini bulması ve geliştirmesi hiçbir şekilde kolaylaştırılmıyor.

Çocuğun olanaklarını küçümsüyoruz, çünkü onları fark etmiyoruz bile ve aynı şekilde onun gerçek sınırlarını da küçümsüyoruz. Böylece sınırlar kayboluyor ve çocuk yumuşak uyaranlarla ilişkisini yitiriyor. Çocuk, davranışlarını kendi içinden çıkararak kendi inisiyatifiyle oluşturmak yerine, otoritenin iradesine boyun eğiyor. Ama bu boyun eğme aynı zamanda, bilinmeyen ve bu yüzden de denetlenemeyen ve yönlendirilemeyen bir saldırganlık kaynağı yaratıyor. Çünkü dışarıdan gelen her müdahale, dış dünyayı harekete geçirmenin iç olanaklarını baskı altına alıyor. Böylece çaresizlik, sadece bilinçdışına atılarak uzak tutulabilen katlanılmaz bir durum haline alıyor.

Ahlak ve İnsanlık

Vicdan ve suç, toplum içinde birlikte yaşamamızın ahlaki temelleri olarak kabul edilir. Bunlar olmadan toplum hayatının işlemeyeceğine inanırız. Freud bu konuda şunları yazıyor: *“İnsan sadece birinden hoşlanmadığı için onu öldüremeyeceğini öğrenmek zorundadır. Ahlak böyle başlar.”* *“İlkellik düşüncesi uygarlık kadar eskidir, çünkü uygarlık insan kimliği arayışı sırasında bunu kendisi yaratır.”* Bunun anlamı, ilkellik düşüncesinin tarihsel anlama eyleminin temel unsuru olduğudur.

Daha çok insanların aynı türün üyeleri olarak başka insanların davranışlarının doğasını anlayacakları varsayımından yola çıkılır. Bu nedenle tarihsel bilgi, yaşayan insanlar arasındaki dolaysız alışverişe benzer bir iletişim biçimidir.”

Bizde insanlar azap verici suçluluk duygularından kurtulmak için saldırgan, şiddet dolu davranır. Bir örnek: Bir kayak pistinde insanlar kuyruğa girmiş teleferiği bekliyorlar. Birkaç kişi öne geçmeye çalışıyor. Bekleyenlerden biri yüksek sesle ve anlaşılır biçimde sesleniyor: “Hey, biz yarım saattir burada bekliyoruz. Kuyruğun sonuna geçsen iyi edersin!” öne geçmeye çalışanlardan biri karşılık veriyor: “Seni sığır, seni budala! Kapa çeneni!” bu saldırganca davranışı adamın suçluluk duyduğuna, ama yüzleşemediğine işaret ediyor. Suçluluk duygusu belirlediği anda bastırılıyor ve dışa yansıtma yapılıyor.

Kendini suçlu hissetmenin pek çok nedeni olabilir. Örneğin: Bir bebek uyumuyor. Anne-babası, onun bu uyumsuz davranışın kendilerine karşı, iyi anne-baba olmadıklarına dair bir eleştiri olarak kabul ettiklerinden öfkeleniyorlar. Bebeğin uyumayı reddetmesini kendilerine karşı bir cezalandırma ve eziyet olarak algılıyorlar. İşte böyle bir durumdan, anne-baba ve çocuk ilişkisini onca zorlayan suç doğuyor. Annemiz, akrabalarımız, doktor, öğretmen, bilim insanları gibi otorite kişileri bir çocuğun uyuması gerektiğini söyledikleri için, çocuğumuz uyumak istemediği ve ağladığı zaman ona anlayış göstermemekle kendimizi haklı buluruz.

Gerçek suç, bir başkasının suçunu üstlenmek değil, aksine kendi suçunu hissetmektir ve insanın kendisinden duyduğu utançla kendini gösterir. Kendimize ve diğer insanlara karşı sorumluluğumuzu sadece bu olgunlaştırabilir. Kendi suçumuzu kabul etmenin koşulu, yeterlilik duygusu ve kendimizi değerli hissetme yetisidir.

Saldırganın suçunun üstlenilmesinden kaynaklanan suçluluk duyguları, kendini suçlu hissetme eğilimini artırır, ama aynı zamanda da suçun bir başkasına yüklenmesini beraberinde getirir. Bu tür suçluluk duyguları, aşağılık duygusu üretir, katlanılmazdır ve sadece onlardan bir an önce kurtulma çabası yaratır. Bunun sonucunda da suçu sürekli başkalarına yüklemeye isteği ortaya çıkar.

Psikanaliz anlayışına göre vicdan, tabuların ve yasakların da rol aldığı bir eğitimin sonucudur. Psikanalizin vicdana bakışında daha da sorunlu olan yan, sürecin kendisini, yani bizi ve vicdanımızı biçimlendiren dinamiği-saldırganla özdeşleşme-göz ardı etmesidir. Bu koşullarda elbette gerçek ve özgün bir vicdan oluşmaz, aksine sadece bir otoriteye uyum sağlama, kendini onun gözünden görme durumu söz konusu olur.

Kaynağını duygudaşıktan ve bir başkasının durumunu hissedebilmekten alan utanç, insan olarak ne olduğumuzu, kendimizle yan yana ve karşı karşıya nasıl durduğumuzu gösterir.

Suçlu addedilmemek için sürekli “doğru” davranmak gerekir. Bu da onaylanmayla ödüllendirildiği için sorumlulukla davranmanın yerini alır. “Doğru” davranmak, sorumlulukla alakası olmadığı halde sorumlu davranıldığı izlenimi yaratır.

Ancak başkan olarak etkinliğine değinildiğinde abraham Lincoln’ün yaptığı konuşmada ifadesini bulan suçluluk duygusu çok farklıdır. Bu gerçek bir sorumluluktan kaynaklanmaktadır: *“Umarım, yöneticiliğimi her koşulda öyle yürütebilirim ki, iktidarı devrettiğimde dünyada tek bir dostum kalmamışsa bile, geriye tek bir dostum kalmış olsun ve o da içimin derinliklerindeki dost olsun,”* (Sandburg, 1968)

Vicdan ve üst ben

Vicdan veya –psikanaliz terminolojisiyle- üst ben farklı oluşum biçimlerine sahip olabilir. Gelişimin nasıl gerçekleştiğine bağlı olarak sonunda ortaya ya gerçek sorumluluk

veya taklidi çıkar, yani sözüm ona görev bilinci. Yasaklar gerçek bir ahlak bilinci değil zahiri bir vicdan oluşturur: Gelişim tamamen saldırganla özdeşleşmeye dayanınca da empati bastırılır ve buna bağlı olarak gerçek anlamda sorumluluk imkansızlaşır. Buna karşılık empatiye izin ve yer veren bir gelişim, gerçek sorumluluğu ve gerçek suçluluk duygusunu olgunlaştırır.

Davranış normlarına uymamak, insana kendisini değersiz hissettiren bir suçluluk duygusuna yol açar. Bu durumda bir de bir başkası özeleştirici beklerse bu derhal bir tehdit olarak algılanır. Bunun tehdit olarak algılanması yerindedir, çünkü kendine eleştirel bir gözle bakış, saldırganla özdeşleşmeye götüren korkuları ve acıları tekrar uyandıracaktır.

Kişi, “doğru” davranış ve sahnelenen “doğru” duygular için onay bekler. Bu arada gerçekten ne hissedildiğinin hiç önemi yoktur. İnsanın kendisini suçlu ve değersiz hissetmek zorunda kalmaması daha önemlidir.

İnsanlar arası gerçek ilişkilerin yerini poz alırsa, gerçek yakınlık da yok olur. Aynı şekilde vicdan da poza dönüşürse gerçek suçluluk ve sorumluluk duygusunu hissetme imkanı da ortadan kalkar. İnsan herhangi bir sorumluluk hissetmeden sadece görevleri yerine getirmeye başlar. O zaman da içinde bir ürperti bile hissetmeden diğer insanların yıkımını hazırlayabilir. İnsan, diğer insanlarla olan bağını yitirir, ancak pusuda bekleyen suç ve değersizlik duygusu kaybolmaz. Yeterli olamama korkusu her an mevcut bir karabasana dönüşür.

Gerçek vicdan ve gerçek suçluluk duygusu ise, bir insanın bir başkasına acı verdiği için kaygılanmasında kendisini gösterir. Bu kaygı sorumluluk duyarak davranmayı getirir. Bunun dışında her şey göstermelidir. Sarsıcı bir örnek: Anne-baba görünürde neden yokken ölen çocuklarının kaybindan dolayı suçluluk duyuyorlar. Suçluluk duymalarının nedeni anne-baba olarak “başarısızlığa” uğramış, yetersiz kalmış olmaları. Onları harekete geçiren duygu, çocukları için duydukları keder değil, yetersiz kalmış olmanın korkusunun yarattığı itiraf edilmeyen öfke.

Otuz dört yaşındaki bir erkek, duygularını gösteremediği, kendisini sürekli suçlu hissettiği ve çok düşündüğü halde kafasını bomboş hissettiği için terapiye geldi.

“Anne-babam her zaman kendi isteklerini bana dikte ettiler. Annem bunun nedeninin bana yardım etmek istemeleri olduğunu söylüyor, ama asıl niyetleri ne yapacağımı kendilerinin belirlemek istemesiydi. Bundan hoşlanmıyordum, ama onları dinlediğimde de doğru yaptığım hissine kapılıyordum. Çocukken anne-babam benim için bir tasarruf hesabı açmıştı. Bir süre önce annemden hesabı bana devretmesini rica ettim, ancak parayı nereye kullanacağımı söylersem yapacağını söyledi ve ben otuz dört yaşındayım!”

Hastam çocukluğunda, anne-babasının beklentileri karşısında yetersiz kalmak ve bu yüzden değersizleşmek korkusunu derin bir şekilde yaşamış. Bu yüzden utanmak zorunda kalacağı durumlara düşmekten kaçınıyor. Bunun sonucu olarak da her zaman mükemmel olmaya çalışıyor. Ama bu hayatını cehenneme çeviriyor.

Böylece yetersiz kalma korkusu yüzünden, çoğunlukla serbest hareket etmeye, yaşama katılmaya, kendisi olmaya cesaret edemiyor. Çünkü yetersiz kalmak utanmayı gerektiren bir durum.

İnsanın kendi içindeki kurbanı küçümsemesi gerektiğinden, kurban olmak kendini suçlu hissetmek demektir. Bu suçluluk duygularının baskısı altında insanları, acımasızlığın maşaları olmaya sürükleyebilirsiniz.

Bir zamanlar kendisi de Alman teröristler arasında yer alan Bommi Baumann (1976), bu bağlantıyı tespit etmişti. Her tür terörizmin aslında bir sevgiden kaçış olduğunu yazmıştı.

İnsanlar yaşamlarını ve başkalarıyla ilişkilerini ya sevgi ya da iktidar temelinde şekillendiriyorlar (Sampson, 1966). Aslında hepsi-terörist de, devrimci de-sevgiye öncelik vermeyi yeğlerlerdi. Ama çocukluklarında suçlu ilan edilmiş olmaları buna engel oluyor. Böylece, ulaşılmaz annenin yerini alan ve aslında sadece tek bir amacın-annenin kucağında kalmanın-söz konusu olduğunu gözden saklamaya yarayan bir ideolojiye boyun eğiyorlar. Ancak bu saklı kaldığı sürece, zamanında suçluyla özdeşleşilmiş olduğu da görülüyor. Bu durumda şiddet, sevgi ve ihtimam temelinde kimlik geliştirme olanağının yitirilmesine karşı bir ikame oluyor.

Sevgiyi İnkâr Temel Suçtur

Cezalandırma

Umberto Eco'nun başyapıtı "Gülün Adı"nda, cezalandırmanın kendi adına nasıl bağımsız bir varoluş geliştirdiği anlatılır. Engisizyoncu Bernardo Gui, diğer herkesi suçun mevcudiyetinden kurtarmak için örnek olsun diye cezalandırmak üzere "suçlular" bulur. Aynı şekilde bizim toplumumuzdaki insanlar da kendilerini değersiz hissettikleri için sürekli suçluluk duyuyor gibiler. Onlar da cezalandırmak üzere kurbanlar arıyorlar. Bu kurtuluş sağlıyor. Böylece kendimizi kurtarmak için sürekli başkalarını cezalandırmaya çalışıyoruz. Sonuçsuz bir çaba, çünkü insan kendisini değersiz hissettiği sürece ne başkalarını ne de kendisini gerçekten sevebilir. Ayrıca birini cezalandırmak sonuçta insana, birikmiş öfke ve saldırganlığını üzerinden atmak için onaylanmış ve kutsanmış bir neden sunar.

Jakob Wassermann bu konuda şunları yazıyor: "*Hakkaniyet ve sevgi aslında kardeşiler; bizim uygarlığımız içindeyse yakın akraba bile değiller.*"

Bu cezalandırma dürtüsünü yaratan bizim ürettiğimiz türden bir suç; içimize aşılana değersizlik duygusu nedeniyle kendimizi suçlu hissedişimiz.

İnsan cezalandırma edimi vasıtasıyla, itaatkarlığının onayını elde eder. Ve itaatkar olmak, değerli olmak demektir. Siirala şunları yazıyor: "*Eğer yasaya karşı çıkmadıysanız, en azından suçsuz olduğunuz ve sevilmeye hakkınız olduğu düşüncesini koruyabiliyorsunuz demektir.*" "*Sevgi hakkı yadsınmış olan her insan sakatlanmış, varlığının kökleri baltalanmış demektir.*"

Bizim toplumumuzda çocukluk, çoğunlukla korku ve terörle iç içedir. Ama anne-babalarımızı bizi seven insanlar olarak idealleştirdiğimiz için bunu görmeyiz.

Utanç

Utanç nedir? Ünlü Amerikan Webster sözlüğü utancı, bilincine varılmış suçun yol açtığı acı verici duygu olarak tanımlıyor. Bu tanım, utancın itiraf edilmiş suçun bir sonucu olduğunu söylemek ister gibi. Ama suçla ilişkili olmayan başka tür bir utanç daha vardır. Primo Levi, Auschwitz'i düşünüp onu gerçekleştirmiş olanların insan olmasından utanç duyduğunu söylediğinde, burada söz konusu olan, insanların bu denli bozulabilmesinin insan olarak hepimizin ortak kimliğinin sorgulanmasını gerektirdiğini fark etmenin acı verici deneyimiydi. Bu durumda insan olarak bu kadar onursuzlaşılmasından utanç duyarız. Bu insanların duymadığı utanç bizim utancımız olur. Böylesi bir utancın kaynağıysa saldırganla özdeşleşmek değil, kendimize karşı duyduğumuz sorumluluktur.

Anne-baba tarafından reddedilmenin bir istisna olduğuna inanırlar, aksi halde toplumumuzda yaygın olan koşulsuz anne-baba sevgisi mitiyle çelişmiş olurlar. Bu mitin varlığını sürdürmesi, saldırganla özdeşleşmeyi gerektirir ve onun iktidarının sürmesine hizmet eder.

Thomas ve Chess (1968), yirmi yıl boyunca 136 çocuğu ve ailelerini gözlemledikleri uzun süreli araştırmaları sonucunda, anne-babaların yüzde on altısının soğuk, reddedici, hoşgörsüz veya aşırı korumacı olduğunu ortaya koydular. (Aşırı korumacılık, bir çocuğa ilgi göstermemenin çok daha örtük bir biçimidir.)

Amerikan Sağlık Bakanlığı'nın Nisan 1997'deki resmi verilerine göre, ABD'de her yıl en az bir milyon çocuk istismar veya ihmal ediliyor. İnsanlar zaman zaman bize yaşam diye sunulan yalanın farkına varabiliyorlar. Bunun hepimize yardımı oluyor.

İlişki ve Bağlılık Aynı Şeyler Değildir

“İlişki”, özelliği alışveriş olan bir iletişimdir, burada alışveriş, karşılıklı olarak birbirine saygı gösteren, kendi sınırlarına sahip bireyler arasında karşılıklı etkileşimdir.

“Bağlılık” karşılıklı bağımlılık davranışını içerir. Bir bebek annesine-veya kendisine bakan kişiye-yaşamsal önem taşıyan gereksinimlerinin karşılanması anlamında bağımlıdır.

Anne-babalar çoğunlukla yetişkin görünümünde çocuklardır; kendi anne-babaları onlar çocukken onların ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kaldıkları için onlar da kendi çocuklarının ihtiyaçlarına cevap veremezler. Bunun çocukta bir korku bağı oluşturup oluşturmadığı ve bu bağın ne kadar güçlü olduğu, çocuğun buna alternatif olarak sevgi ve anlayış temelinde bir ilişki yaşayıp yaşamadığına bağlıdır. Eğer böyle bir ilişki varsa, bu çocuğun anne-babasına bağımlılığını ve dolayısıyla korkusunu azaltır.

Çocuklar da aynı anne-babaları gibi, başkalarını daha aşağı duruma getirince kendilerini değerli hissediyorlar.

Bağlılık ve ilişki, olağan biçimde iç içe geçen süreçler değildir. Eğer bir bağıllık hiçbir zaman bir ilişkiye dönüşmezse, ötekinin kaybı hiçbir zaman bir kayıp olarak yaşanmaz, yalnızca bir amputasyon olarak yaşanır. Bir bağın kopması, bilinçdışı bağıllılığın da mutlaka kesilmesi anlamına gelmez. Bilinçdışı bağıllılık devam ettiği sürece, bu bağ asla gerçek bir ilişki olamaz.

İdealler, İdealleştirmeler ve Bunların Politik Sonuçları

İyinin peşinde olduğumuza inanırız, ama kendimizi inkar etmemizi sağladığı için aslında bağımız kötüyledir. Ezene dair olumlu imgeyi koruyabilmek için içimizdeki bu kurbanı inkar etmek zorunda kaldığımız sürece boşu boşuna kötülük biçimindeki iyinin peşinde koşmaya devam edeceğiz.

Kendi adımıza sorumluluk üstlenmemize izin verilmediği için bir başkasını idealleştirmek zorunda kalıyoruz. Ancak kendiliğine sahip bir insan sorumluluk üstlenebilir. Eğer kimliğimiz sadece idealleştirmelerden ibaretse, o zaman bizi alışmış olduğumuz biçimde yanlışlıklardan kurtaran Tanrı'yı aramak zorundayız ki tekrar kendimizi idealleştirdiğimiz iyileri aramaya adayabilelim. Ancak bu idealleştirilmiş iyi de yaşanmış kötüden türer.

İdealleştirme, bize acı verenlerin elinden kurtarılmak umuduyla bağlantılıdır. İdealler ise kendimizi düzeltmek ihtiyacıyla bağlantılıdır, bunun anahtarını her insan kendi içinde taşır.

Çocuklarımız ve Tersine Dönüş:

Hakikat Kötülüğe Dönüşüyor, Yalan İse İyiliğe

Çocuklarımızı sevdiğimizi söylüyoruz. Ama yarattığımız dünya çocuk düşmanı bir dünya. Çocuklar artık tehlikelere maruz kalmadan sokaklarda oynayamıyorlar. Bir çocuğun hayal gücünü özgür bırakabilmek için keşfedeceği yerler nerede?

Bir çocuğun artık hiç deney yapma şansı yok, bir şeyi değiştirip yeniden başlatma şansı yok. Sadece dışı doğru yönelebildiği, sadece verili alanlarda hareket edebildiği için iç yaşamı daralıyor. Çocukların ihtiyaçları, tüketim mallarına, satın alınabilir şeylere kaydırıldı.

Rus şair ve insan hakları savunucusu İrina Ratushinskaya'nın, çocuk hakları savunucusu Janusz Korczak'tan da söz ettiği kendi çocukluk öyküsünden bir alıntı yaptım. Ratushinskaya, Korczak'a değinerek, daha yedi yaşındayken fazlasıyla kitap okumuş olduğunu ve iyi kitapla kötü kitap arasında ayırım yapacak kadar kendi görüşünü geliştirdiğini belirtiyor ve devamında şunları yazıyor: “Yetişkinlerin iki guruba ayrıldığından kesinlikle emindim. Birinci grup, bir zamanlar kendileri de çocuk olan annelerin doğurduğu gerçek insanlardan oluşuyordu, diğer grupsa bir şekilde fabrikada üretilmişti ve kendileri hiçbir zaman küçük olmadıkları için çocuklarla anlaşamıyorlardı.”

Bazen bir çocuk daha sonraları anne-baba otoritesinden uzaklaşabilir ve bu, otoriteden çözüme olarak görülür. Ancak bu süreç hiçbir zaman bağımlılıktan çözülmeyi içermez, aksine yalnızca yeni otorite nesnelere yöneliştir. Yani burada sadece bağımlılık nesnelere yer değiştirir, bağımlılık ise bağımlılık olarak kalır.

Korku bağlarıyla tutsak olan insanlar, sevgiye açık oldukları inancı içinde yaşarlar. Böyle insanlar, asla gerçekten sevilmedikleri için başkalarında, kendilerini nihayet sevebilmek üzere sadece kendi yansımalarını ararlar. Bu da sonuçsuz bir ideal partner arayışına yol açar.

İdeal sevgi nesnesi arayışının ardında, “sevgi” olarak yaşanan şeye, yani aslında korku bağıllığına duyulan gizli nefret vardır. Aynı zamanda, gelişimi bir korku bağıllığına dayanan her insanın içinde kendisine acı verenden kurtulma arzusu bulunur. Bunun politikadaki yansımaysa, nefretlerini düşman imgelerine yönelten politik liderlerin, taraftarlarına bu nefreti başka kurbanlar üzerinden boşaltmalarıdır. Bu onlara, kendilik nefretiyle dolu bir kurtuluş sağlar. Yani kurtuluş umudu da dürüst olan politikacılara değil, insanları küçük görenlere bağlanır.

Sevgi-olmayan-sevginin yol açtığı yozlaşmaya karşı mücadelede bireyin ekonomik güvencesi, bilinçaltında uyuyan kurbanın uyandırılmamasında önemli bir faktördür. Bu özellikle, sevgiyle şekillenmemiş ya da çok az sevgi deneyimi yaşamış olanlar (dağılım grafiğimizde orta değerin altında olanlar) için geçerlidir.

Bilim ve İnkellik

İnkellik

Platon, “Devlet” adlı yapıtında, uygar insanın neler kaybettiğini bilmezse neler kazanacağını da kestiremeyeceğini söyler. Ne olduğu arayışına girmemizin nedeni budur. Ben, ilkel düşüncenin ana unsurlarını çözümlenmenin kendimizi daha iyi anlamamıza yardımcı olacağına inanıyorum.

Yani, ‘İlkel’ sözcüğüyle belli bir tarihsel düzlem ve belli bir kültür biçimi anlatılır. (...) Bu kültür biçiminin uygarlaşma sürecinde sürekli olarak üstü örtülür, veya ortadan kaldırılır ve bu bizim sahip olduğumuz görme isteği ve yetimizle algılayabileceğimizden daha büyük bir etkiye sahiptir.

İlkel arayış, en eski insan olanağını tanımlama arayışıdır. (...) örneğin insan doğasının karakterini yeniden keşfetmeye yönelik bir antropoloji olmaksızın tıp bilimi olduğu yerde sayacak, sağaltma sanatı körelip yok olacaktır.

Diamond şunları yazıyor: “İlkel düşünme biçimleri yapıları gereği somuttur, varoluşsal ve kişisel bir bütünlük içinde nominalisttir, ama bundan soyutlama yetisinin olmadığı sonucu çıkmaz.” Bunun anlamı, ilkelin kendi duygularıyla bağına koruduğudur.

İlkel insan, tartıştığı şeyde bütünlüğü asla kaybetmez; bu yüzden de düşünürken her zaman, sadece sonuçlara ve denetime yönelmeyen bütünsel düşünme düzleminde kalır.

İlkel toplumla bizimki arasında, onu ve bizi bakış ve yaşam biçimi düzeyinde doğumumuzdan itibaren değişik şekillendiren bir başka fark daha vardır: ilkel insanlarda toplumsal yaşam bizde olduğu gibi itaate dayanmaz. Gerçi onlarda da itaat vardır, ama bizdekinden çok farklı bir yaşantı deneyimine bağlıdır. Biz bir şeyi biçimine göre, yani iç deneyimle değil de genelleştirilmiş, soyut biçime göre yargılamaya alışkın olduğumuzdan bu ayrımı fark etmeyiz ya da yanlış anlarız.” İlkel toplumlarda yönetimin temel işlevleri ve rolleri, siyasi ve dünyevi değil, cemaatsel ve gelenekseldir. (...) Yöneticilere karşı itaat simgeseldir; kendi geleneğine olan saygının, dolayısıyla kendine saygının bir işaretidir.

İlkel insanlar, somut gerçekliğe yönelik olmaları temelinde çelişkileri asla bastırmazlar.

Ruhsal hastalığın sözde biyolojisi açısından gelişim kavramı

Gelişim kavramı, yani zaman içinde bir organizmada kendisini gösteren gelişim örgüsü değişimleri, insanın ve aynı zamanda tüm canlıların psikolojik açıdan gözlemlenmesinde temel önem taşır.

Davranışların ve psikolojik yetilerin moleküler önkoşulları genetik süreçlerde giderek daha büyük bir açıklıkla ortaya çıkartıldığından, davranışlarımızın temelinde bulunan biyolojik yapıların saptanmasının davranışlarımızın açıklanmasıyla eşanlamlı olduğu şeklinde temelsiz bir inanış geliştirdi.

“Gelişim” konsepti, bireyin davranış örgütlenmesindeki değişimlerin kesintisiz varlığını sürdürmesini içerir. Bu değişim içindeki örgütlenmeyi bireyin yaşam öyküsü içinde mutlaka ortaya çıkan işlevsel bir uyum olarak görürsek, pek çok araştırmancının sonucunu isabetli sayamayız. Örneğin “olgunlaşma” kavramı, davranış gelişimindeki genetik katkıyı kanıtlaması beklenen nedensel bir gücü tanımlamak için kullanılır. Bu düşünce biçimi, yapı (nature) ve deneyimin (nurture) birbirlerinden ayrılabilirdiği yolundaki kanıtlanmamış bir öncel tasarıma dayanmaktadır.

Gelişim, ne yapıların gelişkinleşmesi, ne doğuştan gelen davranış kaynaklarının entegrasyonu, ne de yapılandırıcı dışsal unsurların sonucudur. Genetik bilimciler, çevre etkisi olmaksızın (gelişimin tüm evrelerinde) hiçbir hayvanda gelişim görülemeyeceğinden yola çıkıyorlar. Bu nedenle asıl soru, soyaçekim veya çevrenin özgün olarak neyi belirlediğine değil, gelişimin nasıl olduğuna yoğunlaşmalı.

Örneğin Harnly (1941), meyve sineği drosophila üzerinde yaptığı araştırmalarda, oluşumlarında hep aynı gen etkin olsa da sineklerin her birinin kanat büyüklüklerinin farklı olduğunu saptadı. Kanat büyüklüklerindeki farklılıkların nedeni, sineklerin gelişimleri sırasında hakim olan sıcaklık farkıydı.

Bu nedenle gelişim üzerine konuşmak her zaman yaşanan üzerine konuşmak demektir.

Her gelişimin olmazsa olmazı, kendi kendini uyarımın bir organizmanın gelişimi üzerinde dairesel olarak gerçekleşen etkisidir. Eğer yaşananlar yadsınıyorsa, bireyin kendisiyle ve gelişimiyle karşılıklı bir etkileşim içinde bulunduğu tamamen göz ardı edilmiş olur.

Algı alanında Nobel Ödülü sahibi George Wald bana bir keresinde şunları yazmıştı: “Yaşamımı, görme gücünün mekanizmasını çözmekle geçirdim, bu alanda büyük de ilerleme kaydedildi, buna rağmen ‘görme’nin ne anlama geldiği hakkında pek bir fikrim yok; eğer bu alanda deneysel olarak kazanılmış ne varsa tümünden bir sonuç çıkartılsa ve bunun tam bir başarı olduğu varsayılsa bile, tüm bunlar bizi görme tecrübesinin kendisine yaklaştırmaz. Bilinçlilik sanki bir başka evrene ait. Dışsal bir fizikten içsel bir fiziğe geçiyoruz. (...) Dolaysız olarak tanıdığım tek şey, bilinçle yaşadıklarım; ve bilimin kaynağı elbette bu,” (8 Ocak 1975 tarihli mektuptan.).

Fizikte, özellikle Heisenberg’den bu yana, gözlemcinin bilincini gözlemlenmesi gereken şeyin bir parçası olarak kabul etmek olağan görülür oldu. Sadece resmi bilincin belirlediği şeyin bilinç olarak kabul edilmesine izin verilen psikoloji alanında ise bu zor.

Bizim Korkumuz İlkel İnsanların Korkusundan Farklıdır

Biz, korkuyu ilkelce, akıldışı ve zayıflık ifadesi olarak görüyoruz. Yani korkumuzu bastırıyoruz, ama tam da bu bastırılmış korku varoluşumuzun itici gücü haline geliyor. Korkudan kaçmak için gösterdiğimiz sürekli çaba içinde durmadan başarı ve onay peşinde koşmak zorunda kalıyoruz. Bu arada bastırılmış korkumuzun üzerine bir de farkında olduğumuz başarısızlık korkusu ekleniyor.

Ekonomik gerileme dönemlerinde tüketim imkanı kısıtlanınca içteki korkuların yüzeye çıkması tehlikesi baş gösterir. Bu durumda, kendimizi kimlik yetersizliğimizle desteklenen bastırılmış korkudan korumak için düşman imgeleri yaratma gereksinimi duyarız. Böylece şiddet, yetersiz bir kimliği ayakta tutmanın aracı haline gelir.

“İlkel” halklar olarak tanımladığımız toplumların akıldışı korkular içinde oldukları yanılsamasını yaşıyoruz. Kendimizi değersiz hissetmemize neden olan kendi korkularımızdan kaçtığımız için onları bu şekilde küçümsüyoruz. Elbette onların da korkuları var.

Korkuya yaklaşıma ilişkin belirleyici fark, ilkel halklar yeryüzündeki yaşamı ön plana çıkartırken, uygar insanların öbür dünyadaki yaşamı temel mit haline getirmeleridir.

İlkel insanların korkusu kendine yabancılaşmaktan kaynaklanan bir korku değil; onların korkusu, “Köye, aileye, toprağın kendisine yabancılaşmakla ilgili. Onların korkusu, insanı, toplumu ve doğayı sonsuz bir gelişim ilişkisi içinde birbirine bağlayan kişisel ilişkilerden dışlanma korkusu.”

18. yüzyıl İngiltere’inden keskin bir gözlemci olan Samuel Johnson şunları yazıyor: “İnsan özel mülkiyet için çaba göstermeye başladığında şiddet, dolandırıcılık, hırsızlık ve gasp ortaya çıktı. Hemen ardından gurur ve kıskançlık dünyayı sarıp hep beraber yeni bir zenginlik ölçütü getirdiler, çünkü o zamana kadar bir eksikleri olmadığında kendilerini zengin hisseden insanlar, taleplerini artık doğal ihtiyaçlarına göre değil, başkalarındaki fazlalara göre belirliyorlar ve komşularının kendilerinden daha fazla malı olduğunu görünce kendilerini yoksul hissediyorlardı.”

İlkel insanların korkusu ise sıcaklık ve korunmuşluk hissi sağlayan ilişkilerin dışına itilme. İlkel insanlar, her ilişkide gelişen ikili duyguları hoşgörülle karşılarlar, ama biz kendimizin ve bizi baskı altına alanların idealleştirilmiş imgelerine sarılma zorunluluğu duyduğumuz için ikili duygulara hoşgörü gösteremeyiz. İlkel insanlar düzgün bir kendiliğe sahiptir; bizim için bu geçerli değildir.

Tarihsel Bilincimiz

İlkel halklar gerçek bir kimlik yapısı içinde köklendiklerinden, kişilik gelişimini de çok daha güçlü bir biçimde algırlar, bu da yine tarihsel bilinçleri üzerinde etkili olur.

İlkel insanlar insana empati düzeyindeki yaşantıları açısından bakıyorlar. Kùltürleri, ilgi, sevgi ve saygı ihtiyacının tatmini ve korunmasına yönelik olduğu için ilerlemeyi bir ideal olarak önlere koymuyorlar. Bu yüzden de kişisellikten uzak, dışsallaştırılmış bir tarih bilincine sahip değiller.

Bizim tarih bilincimiz insan doğasının empati düzeyindeki bir algılama yetisine dayanan ve böylece bize, hem kendimizi hem de tarihimizi algılamada çok farklı bir imkan sunabilecek biçimde kavranışına izin vermez. Eğer bu imkanı kullanma şansı olsaydı, o zaman tarihimizin ana hatları şöyle tarif edilebilirdi: Tarihimiz sadece ilerlemenin tarihi değil, aynı zamanda içimizdeki insani yana dönmek için gösterilen sürekli çabanın tarihidir.

Terrence DesPres ve Hayatta Kalanlar:

Var Olmamak ve Onur Hayatta Kalmayı Sağlıyor. İnsan Olmak ve Şizofreni Üzerine Bir Değerlendirme

DesPres (1976), dünyada bulunan tüm toplama kamplarından sağ kurtulmuş olanlar için yazdığı şiirsel anma metninde şunları söylüyor: “Geçmişimiz olmaksızın, üzerine basacağımız bir zemin, varoluşumuzun ahlaki yanı için enerjimizi organize edecek bir sağlamamız olmaz.” İnsan geçmişini aktarma, direnç gösterme ve yardım isteme hakkı için sesini yükseltiyor. “Sessizlik birincil özelliği bakımından terörün bir sonucudur; kendiliğin ve dünyanın çözümleridir. Sovyetlerdeki kamplardan birinde tuvalet duvarına karalanmış şöyle bir yazı vardı: ‘Özgürlüğünü tekrar elde ettikten sonra susana lanet olsun.’” Nadezhda Mandelstam ise şunları yazıyor: “*Gerçek insanlık suçu susmaktır.*” Tanık olmak, aksi halde, umudu ve kendine saygıyı köreltecek olan o çaresizliği aşmak demektir.

Robert lifton da (1967) kamplardan sağ çıkanların ruhsal durumunun anahtarının suçluluk olduğunu öne sürüyor. “Hayatta kalan, hayatta kalışını diğerlerinin ölümü karşısında gerekçelendirme ihtiyacı duyar.”

Umutsuzluğa karşı mücadele bir kendilik kavgasıdır.

İnsanlar eşit ekonomik ve siyasi koşullar altında yaşasalar da ahlaki tutumları arasında net farklılıklar vardır. Bazı insanlar başkalarına acı veremezler. Bazılarıysa açma kapama düğmeleri olan makineler gibidirler.

“Ama,” diyor Fromm, “insani faktörün ihmal edilmesi Stalinizmin zaferinin nedenlerinden biriydi.” Oysa, insanlar varlıklarının özünü dış güçlere karşı korudukları sürece, bu direncin yan ürünü olarak özgürlük umudu da varlığını sürdürecektir.

Anlamı yaşamın kendisinde değil, ideallerde ve ideolojilerde arıyoruz. Yaşamla dolaysız bağımızı yitirmiş durumdayız ve hayata anlam verebilmek için onu metafizik formüllerle açıklıyoruz.

Franco'nun generallerinden Milan, İspanya iç savaşında şu çağırđı yapıyordu: “Çok yaşa ölüm!”

Ama toplama kampında yaşam dolaysız yaşanır; Nadezhda Mandelstam bunu “yere yakın” ifadesiyle tanımlıyor. “Yaşamımız ayaklarımızı yere yakın tuttu, aşkın gerçeklerin arandığı bir yaşam değildi bu. Ne zaman intihardan söz etsem Ossip Mandelstam (eşi) şöyle

derdi: ‘Acelen niye? Son her yerde aynı, hatta burada senin için hızlandırılmış halde.’ Ölmek, yaşamaktan çok daha gerçek, çok daha basitti, öyle ki hepimiz elimizde olmadan bu dünyadaki varoluşumuzu uzatmaya çalışıyorduk, sadece bir an için, sırf belki yarın bir rahatlama getirir diye. Savaşta, kamplarda ve dehşetin içindeyken insanlar ölümü, normal bir yaşam sürerken olduğundan daha az düşünüyorlar (intiharı daha da az).

Dostoyevski gençliğinde önemsiz bir devrimci eylem nedeniyle tutuklanmış, ölüme mahkum edilmiş ve infaz yerine götürülmüş. Ölüm seremonisi tamamlanıp vur emri verilmek üzereyken ölüm cezası hapis cezasına çevrilmiş. Dostoyevski o ana kadar öleceğine inanıyormuş. Sonradan kardeşine şunları yazmış: “(...) çöküntü yaşamadım ve ruhumu yitirmedim. Yaşam her yerde canlılık dolu, yaşam bizim içimizde, dışarıda değil. (...) Bu düşünce etime kemiğime işledi. Evet, gerçekten öyle! Bu yaratıcı kafa, yaşamın en yüce sanatıyla yaşayan, ruhun en yüksek taleplerini tanıyan ve kabul eden bu kafa, omuzlarımın arasından kesilip alındı.

DesPres şöyle yazıyor: “*Dostoyevski mektubu yazarken belli ki daha önce farkında olmadığı bir şeyi görmüştü.*” *Yaşamın asli iyiliği gözünde netleşmişti. Yaşam bizim içimizde, dışarıda değil ve eğer insan bir iç varlık geliştirebiliyorsa yaşamının zor bir döneminde onu yanında bulur. Ve böylece DesPres şunları söyleyebiliyor:*

Hayatta kalan yaşıyor olmaktan hoşnuttur. Hayatta kalanlar, mezardan geri dönenlerdir, cehennemden geçenlerdir. Yaşam için mücadele, hayatta kalanların içine derinden kök salar ve bizzat yaşamın gücünün ilanıdır.”

Çağımızda insanlığın kaderi ile acının tarihi bir ve aynı şey. Hayatta kalanların sesine kulaklarımızı tıkarsak pek de bilgece davranmış olmayız.

Hayatta kalan ve şizofren

Hayatta kalanın yaşadıkları ile şizofrenin yaşadıkları bulunduğumuz noktada kesişiyor. İkisinin arasındaki fark, yaşamın, katlanılmaz olanın yaşandığı ve onurun yara aldığı, yok edilme girişimine maruz kaldığı dönemde yatıyor. Şizofreninki, toplama kamplarının karakteristiği olan mutlak fiziksel şiddetle aynı nitelikte değil. Ama sonuçta söz konusu olan aynı şey: Daha zayıf olarak sınıflandırılanların kişiliklerini ellerinden alma girişimi.

Hayatta kalanlarda ve şizofrenlerde ortak yan bireyselliklerinin tanınmamasıdır. Şizofren bunu varoluşunun başlangıcından itibaren yaşar, hayatta kalansa daha sonra tecrübe eder.

Hayata yeni gelen için varlığının tanınmaması ölümle eşanlamlıdır. Hayatta kalanın aşağılanmış gibi görüldüğü doğrudur; şizofren de tıkanıp kalmış acısıyla hayalimizdekine uygun bir deli görüntüsü sergiler, ama her ikisinin de içinde bir yaşam kıvılcımı varlığını sürdürür. Hayatta kalan özgürlüğüne kavuştuktan sonra ayakta kalacak güce sahiptir. Fakat şizofren ancak içindeki kıvılcım geliştirilebilirse, insani gelişimin mümkün olduğuna güven duyabilirse özgürleşir. Bu anlamda şizofren birinci derece hasarlıdır. İnsanlar arası iletişimi yaşayamadığı için iç varlığı dokunulmadan kalmıştır.

Avustralyalı Robyn Davidson, Avustralya Çölü boyunca yaptığı büyük yürüyüş sırasında kendisinde ve Aborjinlerin duygularıyla olan farklı ilişkileri konusunda benzer gözlemler yapmış. Çölün yalnızlığı içinde kendi duygularına ve içsel algılarına giderek daha da yaklaştıkça poz yapmaya dayalı sahte ben ile asıl duyguları arasındaki çelişkiyi fark etmiş.

Tüm evren sonsuz bir ‘karşılıklı ilişki’ içinde bulunuyor. Bu bir kayadır, diyemiyorsunuz. Orada bir kaya duruyor, düşüyor, dayanıyor diyebiliyorsunuz.

Morgan'a göre Aborjinlerde ikiyüzlülük yok, dikkat çekmek için mücadele eden bir ego yok. Dedikodu yok, bir başkasına üstün gelmeye çalışmak yok.

Sadece nefes almak Aborjinler için tam yaşamak anlamına gelmiyor. Nefes alan bütün insanlar canlı sayılmıyor. Onlara Amerika'da spor karşılaşmalarına çok ilgi gösterdiğimizi anlattım, bir spor karşılaşmasının nasıl olduğunu anlatabilmek için koşarak yarışmayı önerdim. Önce iri, kahverengi ve güzel gözleriyle uzun uzun bana baktılar, sonunda içlerinden biri şunları söyledi: *'Ama sadece bir kişi kazanacaksa diğerlerinin hepsi kaybedecek demektir. Bu eğlenceli mi? Oyun insana sevinç vermeli.'*

C. G. Jung (1985) benzer bir durumu New Meksiko'daki Pueblo Kızılderililerinde gözlemledi. Bu Kızılderililer her sabah dualarıyla dünyanın bütünlüğünü korumayı sorumlulukları olarak benimsemişlerdi. Ancak bu arada Avustralya yerlileri, gezegendeki tahribatın artık kendilerinin yararı dokunamayacak kadar ilerlediğini hissediyorlar.

Toplumsal sonuçlar

Daha iyiyi arıyoruz ama hep bizi baskı altına alan, zor kullanan, baskı ve başkaldırının bireysel tarihini tekrarlayan liderleri seçiyoruz. Böylece acı çekme tarihimiz sürekli ileriye aktarılıyor. Farklı bir akış gösterebilmekle birlikte acı çekmenin ve baskının içeriği değişmiyor.

İnsani kimliklerinin sarsılmasına izin vermeyen insanlar her yerde var. Önemli olan bu insanlığı, kuşku olanların içinde güçlendirmek. Bu yol çocuklarımızdan geçiyor. Onlar karşısında kendimizi duyarlılaştırmak hepimizi güçlendirecektir.

Bunun için iki yol geçmeliyiz: Bir yandan içimizdeki çocuğu özgürleştirmek ve bilinç yarılmasına karşı koymak için çocuğa hayatımızda daha büyük bir rol vermeliyiz. Öte yandan geçmişimizi hatırlamaktan kaçınmamalıyız. Czeslaw Milosz da (1995) hatırlamanın kullanmamız gereken bir silah olduğunu vurguluyordu. Bunu bütün şiddet ve yıkım için yaşayanlara karşı kullanabiliriz.

Ama bu nasıl yapılabilir? Janusz Korczak, yetişkinin çocuktan öğrenebilmek için ona doğru eğilmesi gerektiğini söyler. Aynı şizofrenler gibi çocuklar da hepimizin içinde gizli olan insani yanın yolunu gösterirler.

Bizde ise çocuklarımızı ciddiye almama ve çocuklarımızdan kendileri ve kendimiz hakkında hiçbir şey öğrenemeyeceğimiz biçimde onları mümkün olduğunca küçük tutma eğilimi vardır.

Tarih Nedir? Ne Yapılmalı?

Eğer empatinin hayatımızdaki merkezi rolünü görürsek, uygarlığımızın tarihini de empati için mücadelenin tarihi olarak tanımlayabiliriz. Ancak empatinin kendine acıma olarak bozulması sadece yaşama duyulan nefreti besler.

Empati hepimizin sahip olduğu ve en karmaşık koşullarda bile ortaya çıkabilen bir şeydir. Ancak yaşama duyulan nefreti ortadan kaldırmak zordur. Önünü kestiğimizde başka bir biçim altında geri döner ve onun nefret olduğunu hemen anlamak çoğunlukla mümkün olmaz.

Ayrıca çoğumuz kendimize özgü bir kimlik geliştiremeyiz, bunun yerine sadece başkalarının boyun eğişini yaşamlarının anlamı haline getirmiş olanlarla özdeşleşiriz.

Çocukluğumuzdan beri zorlandığımız otantik duygularımızdan vazgeçme durumuna karşı mücadele edemezsek insanlığın yenilgiye uğraması ve gerçek kemliğimizi yitirmemiz tehlikesi söz konusu olur. Doğarken insanlığı içimizde taşımaktayızdır. Ama buradan gelişen

çoğunlukla sadece, insanlığın sesini taklit etmekle birlikte insanın yüreğine ihanet etmiş olan sahte bir görüntü olur. Sonra da İngiliz şair Edward Young'un daha 18. yüzyılda söylemiş olduğu şey gerçekleşir: "Orijinal olarak doğuyor, ama kopya olarak ölüyoruz."

KAYNAKÇA

EMPATİNİN YİTİMİ-Kayıtsızlık Politikası Üzerine-ARNO GRUEN

Kitabın özgün adı: *Der Verlust des Mitgeföhls*

Türkçesi: İlknur İgan

Çitlembik Yayınları, 2006

İkinci Basım, Kasım 2008